

ТАЛАБА ҚИЗЛАРДА АМАЛИЙ САНЪАТ ОРҚАЛИ ТАДБИРКОРЛИК КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7392576>

Абдуқодирова Наргиза Абдурахимовна

Камолиддин Бехзод номидаги миллий рассомлик ва дизайн
институтининг “Либос дизайн” кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Бугунги глобал ривожланиш шароитида гендер тенгликни таъминлаш ва хотин-қизларнинг тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириши учун шароит яратиш беришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хотин-қизлар, хусусан, талаба қизлар ўртасида тадбиркорликни ривожлантиришга давлатларaro миқёсида эътибор қаратила бошланди. 2011 йил сентябрь ойида ЮНЕСКО ташкилоти томонидан Женева шаҳрида, Марказий Осиёда аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш бўйича сиёсий конгрессда, барча мамлакатларда олиб борилаётган тадқиқот ишлари ва минтақада тадбиркор аёллар дуч келадиган муаммолар, уларнинг оқибатлари муҳокама қилинган ва ушбу ҳудудда аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш бўйича аниқ тавсиялар берилган.

Калим сўзлар: тадбиркорлик, талаба – қизлар, ҳунармандчилик, ижодкорлик, гендер тенглик, коммуникативлик, мотивацион йўналганлик, аксиологик муносабат.

ABSTRACT

In the conditions of today's global development, special attention is paid to ensuring gender equality and creating conditions for the development of women's entrepreneurship. At the national level, attention has been paid to the development of entrepreneurship among women and girls, especially among female students. In September 2011, UNESCO organized a political congress on the development of women's entrepreneurship in Central Asia in Geneva. The research work being conducted in all countries and the problems faced by women entrepreneurs in the region, their consequences were discussed and concrete recommendations were made for the development of women's entrepreneurship in this region.

Key words: entrepreneurship, female students, crafts, creativity, gender equality, communicativeness, motivation load, axiological relation.

КИРИШ

Республикамизда талаба қизларнинг тадбиркорлиги асосан тасвирий санъат, дизайн, халқ амалий санъати ва ҳунармандчилик соҳаларида кенг ривожланган. Ўзбекистонда ижодкорлик, дизайн, тасвирий санъат, халқ амалий санъати ва ҳунармандчилик соҳалари учун кадрлар тайёрлашнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари, моддий-техник базаси яратилди. Хотин-қизларни ҳунарга ўргатиш, уларни тадбиркорлик билан шуғулланишга йўналтириш орқали меҳнат ресурслари самарадорлигини ошириш, жамиятда хотин-қизлар ўз ўринларини топишлари орқали уларнинг тадбиркорлик компетенцияларини такомиллаштиришнинг дидактик ва технологик имкониятларини кенгайтиришга шароит яратилди. “Ўзбекистон халқларининг бой маданий мероси ва тарихий анъаналарини тўлиқ сақлаб қолиш ва кўпайтириш, миллий ҳунармандчилик, дизайн, халқ бадиий ва амалий санъатини янада ривожлантириш, ҳунармандчилик фаолияти билан шуғулланувчи фуқароларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш” бўйича устувор вазифалар белгиланди.

Таълим тизимини ривожлантиришнинг янги босқичида талаба қизлар ишчанлик фаоллигини ва ташаббускорлигини рағбатлантириш, уларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Жумладан, 2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг 3.4-бандида ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улушини кўпайтириш, унинг ривожини рағбатлантиришга қаратилган таркибий ислохотларни давом эттириш, ёшларни оилавий тадбиркорлик ва хусусий бизнесга жалб қилиш вазифалари ҳам кенг ўрин олган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги 3770-сон Қарори қабул қилинди ва “тадбиркорлик билан шуғулланиш истагида бўлган аҳолининг тадбиркорлик ташаббусларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларга имтиёзли кредитлар ажратиш, ҳамда тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва амалга оширишнинг ҳар бир босқичида мутасадди идоралар томонидан тизимли амалий ёрдам кўрсатилишини таъминлаш” муҳим вазифалар сифатида белгиланди. Бу эса, оила ва таълим ҳамкорлиги асосида талабаларда тадбиркорлик кўникмаларининг шакллантириш ва уни баҳолаш методикасини такомиллаштиришни тақозо этади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Талаба қизлар тадбиркорлик кўникмаси – ижтимоий-иқтисодий билимларни амалий фаолиятда қўллаш олиш, оилавий тадбиркорлик, ҳунармандчилик, касаначилик соҳасида маълум тажрибага эга бўлиш, фаолиятни ташкил этиш жараёнида юзага келадиган муаммоларни кўра билиш ва бартараф этиш, инновацион ғояларни излаш ва ўйлаб топиш, топшириқларни бажариш жараёнида қатъий интизомга риоя қилиш ва уддабуронлик, шахсий қизиқиш ва эҳтиёжларини жамоа манфаатлари билан уйғунлаштириш лаёқати йиғиндиси дир. Талаба қизларда тадбиркорлик кўникмасини шакллантириш – инновацион ғояларни излаб топиш ва амалга ошириш, ностандарт вазиятларга мослаштириш, ўз-ўзини назорат қилиш, ташқи таъсирларга ўзининг шахсий фикри билан қарши тура олиш, жавобгарлик ва масъулиятни ўз зиммасига олиш, фаолиятга тайёрлик, моддий маҳсулотларга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, қўйилган мақсадга эришишдаги қатъийлик, ишга уддабуронлик билан ёндашиш, ташкилотчилик, коммуникативлик, ижодийлик, бошқарувга доир сифат ва хусусиятларни таркиб топтиришга йўналтирилган тизимли жараён дир. “Талаба қизларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш” тушунчасининг мазмуни (психологик, интеллектуал ва жараёнга доир) ва талабаларни тадбиркорлик фаолиятига тайёрлаш тизимидан келиб чиққан ҳолда, уларнинг мазкур фаолият турига шахсий тайёргарлигини баҳолаш мезонларини аниқлаштириш лозим. Тадқиқот натижалари асосида талаба қизларда тадбиркорлик кўникмаларининг шаклланганлигини баҳолашнинг психологик мезонлари сифатида қуйидагилар аниқлаштирилди:

- шахсининг тадбиркорлик фаолиятига йўналганлиги;
- тадбиркорлик фаолиятига қобилиятлилик;
- тадбиркорлик фаолиятига мотивациянинг мавжудлиги ва қизиқишлари даражаси;
- мустақиллик.

Мазкур санаб ўтилган мезонлар орасида бошқа фаолият турлари сингари тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришда мотивация асосий роль ўйнайди. Шахсий мотивлар ҳар бир талаба қиз учун хос бўлиб, ички ва ташқи вазиятлар билан боғлиқликда намоён бўлади. Ана шу сабабли талаба қизларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришда унинг шахсий мотивларини тушуниш ва онгли равишда ошириб бориш муҳим. Қутилган натижага эришиш мақсаднинг аниқ белгиланишига боғлиқ.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, талабада амалий фаолият жараёнида ёрдам берувчи ўқув материаллари унинг хотирасида яхши сақланиб қолади.

Талабанинг фаолиятга нисбатан мотивацияси ички йўналганлик билан боғлиқ бўлиб, у интроверт мотивация дейилади. Бунинг акси ҳисобланган экстраверт, яъни ташқи мотивация мақсаднинг қўйилиши билан боғлиқ. Агар тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришда мазкур мотивация турларининг уйғунлиги таъминланса, кутилган натижага эришиш мумкин. Мотивацион йўналганлиги хулқ-авторнинг ҳаракатлантирувчи кучининг нимага сафар этилганлигини тушунишга имкон беради. Талаба қизларда тадбиркорлик кўникмаларини шаклланганлигини баҳолашда мотивация ва талабанинг қизиқишлари даражаси мезонининг лаёқат ва қизиқиш, қобилиятлар, мустақилликка интилиш, ота-оналар, ўртоқларининг таъсири, миллий-худудий шарт-шароитлар каби кўрсаткичларини ҳисобга олиш лозим.

Талаба қизларда тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиришда мотивациянинг ўрни ҳақида гап кетар экан, албатта бу жараёнда талабада маълум бир фаолият турига нисбатан эҳтиёжнинг мавжудлигини ҳам аниқлаш талаб этилади. Эҳтиёж ички мотивларнинг тадбиркорлик фаолиятига йўналганлиги бўлиб, унинг асосий кўрсаткичи сифатида амалий фаолиятда иштирок этишга интилиш хизмат қилади. Талаба қизларнинг тадбиркорлик фаолиятига қобилияти инновацион ғояларни ўйлаб топиш ва уни амалга ошириш кўникмалари орқали намоён бўлади. Мазкур мезон кўрсаткичларига ғояларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, ностандарт вазиятларга мослаштириш кўникмасини киритиш мумкин.

Мустақиллик – маълум бир хатти-ҳаракатларни амалга ошириш ва масъулиятни ўз зиммасига олиш. “Мустақиллик” тушунчаси ўзида қатор хусусиятларни акс эттиради: ўз-ўзини назорат қилиш, ташқи таъсирларга ўзининг шахсий фикри билан қарши тура олиш кўникмаси, жавобгарликни ўз зиммасига олиш қобилияти. Талабалардаги мустақилликни ташхис этишда уларнинг ёш хусусиятлари, диагностик фаолиятни ташкил этиш шакллари (индивидуал текшириш, ўйин вазиятлари, гуруҳий иш). Талаба қизлардаги мустақилликни аниқлаш анкета, тест, ўйин вазиятлари, моделлаштириш ёрдамида амалга оширилади. Талаба қизлардаги мустақилликни ташхис этиш методикаси С.Гриншпун томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, қуйидаги компонентлари аниқлаштирилган:

1. Шахснинг ўз хатти-ҳаракатларини амалга оширишдаги маънавий ахлоқий етуклиги: амалга оширилаётган хатти-ҳаракатнинг ҳаётийлиги,

ижтимоийлик нуқтаи назаридан мумкинлиги ва ахлоқий нуқтаи назардан тўғрилигига ишончининг мавжудлиги; шахсий-муносабат қадриятлари.

2. Компетентлилик – ижтимоий-иқтисодий билимларни эгалланганлик, меҳнат фаолиятига тайёрланганлик:

- коммуникатив кўникмалар – инсонларни тушуниш, улар билан мулоқот ва ҳамкорлик;
- ижодкорлик – ишга ижодий муносабат, олдиндан кўра билиш, янгиликни ҳис этиш;
- қарор қабул қилиш кўникмаси – ахборотни таҳлил этиш ва қайта ишлаш жараёни.

3. Ўз-ўзини назорат қилиш – ўз фаолиятини назорат қилиш даражаси. Назорат ижтимоий муҳитнинг объектив шартлари ва талабларига мувофиқ равишда ўзининг сифатлари ва эҳтиёжларини ўзгартиришга йўналтирилган. Бу эса, мустақилликни уч жиҳат билан боғлиқликда комплекс ўрганишга имкон беради: аксиологик муносабат, фаолиятга тайёрлик, ўз-ўзини назорат қилиш.

Бугунги кунда хотин-қизлар ва эркеклар ўртасидаги муносабатларнинг жамият ҳаёти ва фаолиятининг барча соҳаларида, шу жумладан, сиёсат, иқтисодиёт, ҳуқуқ, мафкура ва маданият, таълим ҳамда илм-фан соҳаларида бўладиган ижтимоий жиҳатлари ўрганиб борилмоқда. Юқорида таъкидланган имкониятлардан келиб чиқиб, талаба қизларга тадбиркорлик фаолиятини ўргатиш ва уни ўқитиш бўйича Давлат таълим стандарт (ДТС)лари асосида янги дастурлар ишлаб чиқилди. Сўнгги йилларда янги замонавий таълим муассасалари барпо этилди ва уларни замонавий ўқув анжомлари, техник воситалар билан таъминланди.

Талаба қизлар тадбиркорлигини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятларини тушуниш учун, бизнес билан шугулланувчи талаба қизларнинг шахсий хусусиятларини ҳисобга олиш керак. Тадбиркор талаба қизларнинг интеллектуал салоҳияти анча юқори. Улар турли хил билимларни муваффақиятли эгаллашга қодир. Уларнинг фикрлашлари аниқ амалий йўналишга эга. Муаммоларни ҳал қилишда улар, биринчи навбатда, ақл-идрок билан бошқарилади. Ҳақиқий фактлар устунлик ролини ўйнайди. Улар янги ғоялардан биров эҳтиёт бўлишади. Барча ижобий ва салбий томонларни тортиб бўлгандан кейингина янгилик қабул қилинади ва амалга оширилади. Шунга қарамай, талаба қиз интеллектда амалий ечимларнинг энг мақбул танловини излашда мослашувчанлик ва самарадорлик паст.

Талаба қиз тадбиркор етакчилик салоҳиятига эга. Раҳбарнинг фазилатлари яхши ўзлаштирилган фаолият турларида катта даражада намоён бўлади, улар учун психологик ҳимоянинг муайян кўникмалари ва шакллари аллақачон ишлаб чиқилган. Бизнес билан боғлиқ талаба қизлар ҳар доим ҳам қарор қабул қилишда мустақилликни намоён этавермайди. Муҳим дақиқаларда, танлаган вазиятларда улар масъулиятни атрофдаги одамлар билан бўлишишни афзал кўришади, улар нафақат ўз нуқтаи назарлари, балки кўп жиҳатдан гуруҳнинг позицияси билан ҳам бошқарилади. Ўзига бўлган ишонч ва ташқи фаолликка қарамай, талаба қизлар ички қўллаб-қувватлашга муҳтож, хавфсизлик учун ҳаракат қилишда давом етмоқдалар. Хавфсизлик ҳисси уларга гуруҳ, атрофдаги одамлар томонидан берилади, улар билан муаммоларни ўртоқлашади ва шунинг учун жамиятимизнинг замонавий шароитида тадбиркорлик билан боғлиқ ҳиссий стресснинг оқибатларини сезиларли даражада енгиллаштиради.

Тадбиркор талаба қизлар учун рационализм, кучли ирода, бизнесдаги самарадорлик ва ўзини ўзи бошқариш каби фазилатлар муҳимдир. Бағрикенглик, сезгирлик ва меҳнатсеварлик унчалик аҳамиятга эга эмас. Тадбиркорлик йўлини танлаган талаба қизлар кўпроқ екстровеерт, амалий, мақсадга йўналтирилган ва ҳиссий жиҳатдан барқарор бўлиши керак.

Тадбиркорлик фаолиятида етакчилик салоҳияти муҳим ўринга эга. Раҳбарнинг фазилатлари яхши ўзлаштирилган фаолият турларида катта даражада намоён бўлади. Улар учун психологик ҳимоянинг муайян кўникмалари ва шакллари аллақачон ишлаб чиқилган. Бизнес билан шуғулланувчи талаба қизлар ҳар доим ҳам қарор қабул қилишда мустақилликни намоён этавермайди. Муҳим дақиқаларда, танлаган вазиятларда улар масъулиятни атрофдаги одамлар билан бўлишишни афзал кўришади, улар нафақат ўз нуқтаи назарлари, балки кўп жиҳатдан гуруҳнинг позицияси билан ҳам бошқарилади. Ўзига бўлган ишонч ва ташқи фаолликка қарамай, талаба қизлар ички қўллаб-қувватлашга муҳтож, хавфсизлик учун ҳаракат қилишда давом етмоқдалар. Хавфсизлик ҳисси уларга гуруҳ, атрофдаги одамлар томонидан берилади, улар билан муаммоларни ўртоқлашади ва шунинг учун жамиятимизнинг замонавий шароитида тадбиркорлик билан боғлиқ ҳиссий стресснинг оқибатларини сезиларли даражада енгиллаштиради.

ХУЛОСА

Республикамизда талаба қизлар ўртасида тадбиркорликни ривожлантириш учун зарур шарт-шароитлар мавжуд ва уни амалга оширишнинг таъсирчан педагогик тизими яратилган деган хулосага келиш мумкин.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – 92 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги 3770-сон Қарори. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 08.06.2018 й., 07/18/3777/1325-сон.
3. Баженова С. Легко ли быть молодым предпринимателем? // Технология дела. 2012. - № 7–8. – С.34-38.
4. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Т. 2005.
5. A.A. Safayev, N.Abdukadirova. Problems and prospects of innovative technique and technology in agri-food chain a. International scientific and scientific-technical conference.
6. Abdurahimovna, A. N. (2022). Eco fashion is an important step in the conservation of nature. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 6, 1-5.